

واکاوای پتانسیل‌های شهرهای کوچک اندام در توسعه توریسم (مطالعه موردی: شهرستان هریس)

یوسف درویشی^{۱*}، منصور رضاعلی^۲، محمدحسن یوسفی^۲

۱. استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران.

۲. دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران.

* نویسنده مسئول، Email: phddarvishi@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۲۷ اردیبهشت ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۲۲ مهر ۱۴۰۲

چکیده

مقدمه: شهرهای کوچک نقش مهمی در گردشگری می‌تواند ایفا می‌کنند. بنابراین برنامه‌ریزی گردشگری برای شهرهای کوچک به دلیل سودمندی اقتصادی، افزایش در آمد عمومی، اشتغال و رونق خدمات شهری دارای اهمیت است.

هدف: هدف مهم این تحقیق شناساندن شهرستان هریس از لحاظ توانمندی‌های طبیعی و اقلیمی، فرهنگی، تاریخی، مذهبی و انسانی در بخش توسعه پایدار گردشگری است.

روش‌شناسی: روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها از مدل سوات (SWOT) بهره گرفته شده است. همچنین برای سنجش داده‌ها و سطح‌بندی مناطق شهرستان هریس براساس برخورداری از امکانات و خدمات مورد بررسی از روش (Taxonomy Solver)، VIKOR و MABAC در محیط اکسل استفاده گردید.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: شهرستان هریس در استان آذربایجان شرقی با وجود کانون‌های شهری کوچک اندام شرایط مساعدی برای توسعه گردشگری دارد.

یافته‌ها و بحث: نتایج نشان می‌دهد که در عوامل داخلی نقاط ضعف موجود در گردشگری با مجموع ارزش نهایی ۲/۳۶ در جهت تنوع‌بخشی و بهبود شرایط اقتصادی این شهر بر نقاط قوت غلبه دارد. همچنین فرصت‌های پیش‌روی توسعه از طریق گردشگری در جهت متنوع‌سازی وضعیت اقتصادی با مجموع ارزش نهایی ۲/۷۱ بر تهدیدها و چالش‌ها غلبه دارد. بنابراین با اتخاذ راهبرد SO با برنامه‌ریزی دقیق علاوه بر توسعه پایدار گردشگری می‌توان باعث گسترش سرمایه‌گذاری و در نهایت باعث توسعه شهرهای کوچک اندام شد.

نتیجه‌گیری: نتایج حاصل از سطح‌بندی در قالب سطوح (نسبتاً پایدار، پایداری متوسط و پایداری متوسط رو به بالا) نمایان شد بدین ترتیب در گروه شاخص جغرافیای طبیعی و محیط‌زیستی دهستان مواضع خان شرقی و شمالی در گروه نسبتاً پایدار، بدون رستاق شرقی و غربی، باروق در سطح پایداری متوسط، و دهستان خانمروود در گروه متوسط رو به بالا رتبه‌بندی گردید. در گروه شاخص اجتماعی و فرهنگی دهستان مواضع خان شرقی در گروه نسبتاً پایدار، بدون رستاق شرقی و غربی، باروق، مواضع خان شمالی در سطح پایداری متوسط، و دهستان خانمروود در گروه متوسط رو به بالا مشخص گردید. در گروه شاخص اقتصادی دهستان مواضع خان شرقی و بدون رستاق شرقی در گروه نسبتاً پایدار، بدون رستاق غربی، باروق، مواضع خان شمالی و خانمروود در سطح پایداری متوسط تعیین گردید. در گروه شاخص کالبدی دهستان مواضع خان شرقی و شمالی، بدون رستاق غربی، خانمروود در گروه نسبتاً پایدار، بدون رستاق شرقی، باروق در سطح پایداری متوسط تعیین گردید.

کلیدواژه‌ها: گردشگری، SWOT، شهر هریس.

مقدمه

اهمیت نقش شهرهای کوچک در تعادل و توسعه منطقه‌ای بر کسی پوشیده نیست. ضرورت وجود شهرهای کوچک به مثابه‌ی ابزاری برای رسیدن به توسعه‌ی پایدار منطقه است (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۶). بنابراین بر اساس این تفکر اهمیت شهرهای کوچک در تعادل بخشی جمعیتی-اقتصادی، نقش گردشگری و اقتصاد کشاورزی و لزوم حفظ آن، نقش میانی بین روستا و شهرهای میانی و بزرگ، نقش بازارهای فروش به ویژه برای روستائیان مورد توجه برنامه‌ریزان توسعه منطقه می‌باشد. در مجموع توجه برنامه‌ریزی ملی به این شهرها و سیاست‌گذاری صحیح در نظام سلسله مراتب شهری می‌تواند، اثرات مناسبی در توسعه کل منطقه داشته باشد (شوال و همکاران، ۲۰۰۱).

در این بین، شهرهای کوچک با زمینه سازی و فراهم آوردن شرایط مساعد، می‌توانند در برقراری یک نظام منظم و منطقی سلسله مراتبی از حیث جمعیت و کارکرد در یک منطقه، موفق باشند (راجسونو و گریفین، ۲۰۱۳: ۴۳۰). با تقویت و توسعه این شهرها، ظرفیت پذیرش جمعیت آنها افزایش می‌یابد و به سبب قرار گرفتن بر سر راه مهاجرت‌های روستایی این جریان مهاجرتی را به سوی خود و نقاط شهری کوچک دیگر، هدایت می‌کنند (فنی، ۱۳۹۳: ۶۹).

یکی از اساسی‌ترین و ابتدایی‌ترین اقدام‌ها در رابطه با تقویت و بهبود شرایط زیست و جذابیت شهرهای کوچک، توجه به زیرساخت‌ها و امکانات توسعه‌ای در این شهرهاست؛ عدم توجه به این مسایل است که همواره این شهرها را فاقد بازدهی و صرفه مناسب اقتصادی برای سرمایه‌گذاری می‌کند (افراخته و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۰). این در حالی است که در طرح پایه آمایش سرزمین اسلامی ایران، راجع به ایجاد توسعه گردشگری در این شهرها تاکید شده است زیرا: (۱) شهرهای کوچک اغلب فاقد امکانات و زیربنای لازم هستند و توسعه صنعتی این شهرها مستلزم آن است که منابع محدود به جای صرف در راه تولید به مصرف امور حاشیه‌ای و جنبی تولید برسد. (۲) به دلیل آنکه بافت اقتصادی اغلب این شهرها مبتنی بر کشاورزی بوده، ممکن است توسعه صنعتی این شهرها بدون تقویت درآمد بخش کشاورزی به این بخش، لطمه بزند (ایزدی خرامه، ۱۳۸۰: ۳۸).

بنابراین جریان جذب شهرهای کوچک می‌تواند محدود به ایجاد توسعه صنعت گردشگری باشد؛ که به طور عمده در ارتباط با رفع نیازهای محلی و ایجاد اشتغال مفید باشد و بخش مدرن نیز با تحرک اقتصادی خود می‌تواند در این راستا، نقش فعالی در شهرهای کوچک ایفا کند (ادواردزو گریفین، ۲۰۰۸: ۱۰۴۰). به عبارت دیگر، امکان توزیع متوازن و سلسله مراتبی جمعیت در یک منطقه، مستلزم امکانات، خدمات و ایجاد تحرک و جریانهای اقتصادی از طریق بهبود بخشیدن به زیرساخت‌ها و امور پایه به ویژه در شهرهای کوچک و میانی است که این روند، تمرکززدایی از مادر شهر را تسریع می‌کند (سرور و لاله پور، ۱۳۸۵).

برنامه‌ریزی گردشگری برای شهرهای کوچک به دلیل سودمندی اقتصادی، افزایش در آمد عمومی، اشتغال و رونق خدمات شهری، معرفی و کمک به بازسازی اماکن تاریخی و مذهبی دارای اهمیت است (موحد، ۱۳۸۶: ۱۲۹). ظرفیت‌های موجود در برخی شهرهای کوچک اندام، بویژه برای ساکنان شهرهای بزرگ که به دنبال فراغت از زندگی ماشینی هستند؛ دارای جذابیت خاصی می‌باشد که ضرورت توجه به توسعه گردشگری در این گونه مناطق را آشکار می‌سازد (ضیایی و تراب احمدی ۱۳۹۲)؛ یکی از راهبردهایی که اخیراً در کشورهای جهان مورد توجه قرار گرفته است، توسعه و گسترش گردشگری در مناطق محروم ولی دارای ظرفیت پتانسیل است (یانگ و همکاران، ۲۰۱۱).

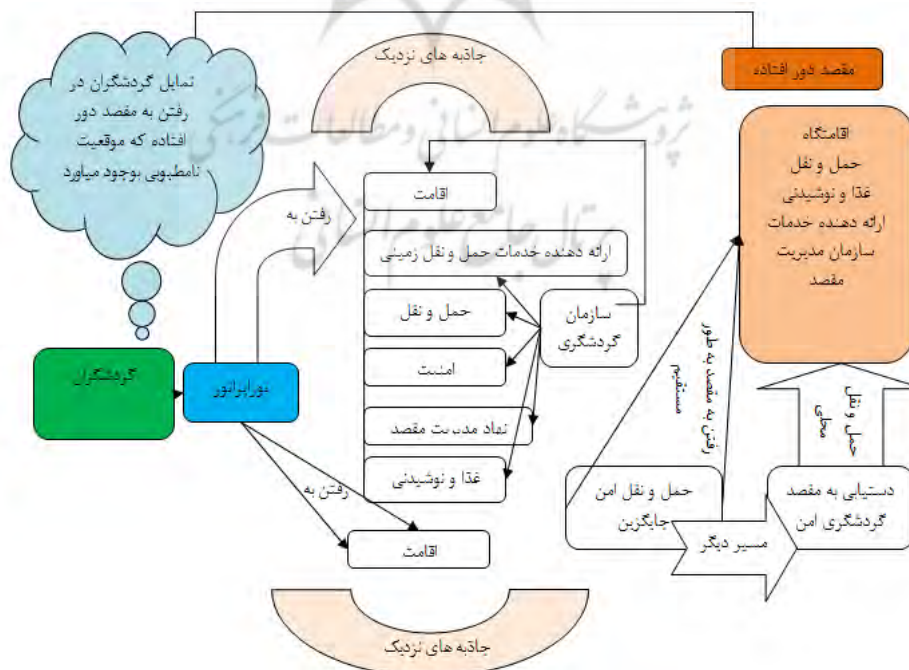
با توجه به وابستگی شدید ایران به درآمدهای حاصل از نفت، پایان پذیر بودن این منبع و نوسان‌های قیمتی شدید آن در چند سال گذشته، لزوم تغییر در برنامه در جهت استفاده و به کارگیری منابع جایگزین به منظور رهایی از اقتصاد تک محصولی بیش از پیش در کشور احساس می‌شود. در این راستا با توجه به تبدیل شدن صنعت گردشگری به یکی از صنایع برتر دنیا و توانایی بالقوه کشور در این زمینه که از لحاظ جاذبه‌های تاریخی در رتبه ۱۰ و از لحاظ جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی در بین ۵ کشور برتر دنیا قرار گرفته است. همچنین از نظر تنوع صنایع دستی ایران جزء ۳ کشور برتر دنیا به حساب می‌آید (نعمتی، ۱۳۸۴: ۱۰۷)، بر این اساس می‌توان از گردشگری به عنوان یکی از بهترین گزینه‌های ممکن برای جایگزینی درآمدهای حاصل از نفت، کاهش وابستگی شدید به اقتصاد تک

محصولی و حرکت به سمت توسعه مطلوب، نام برد. اما نکته‌ای که در این راستا باید همیشه مد نظر قرار گیرد، شناخت دقیق و علمی قابلیت و تنگناهای هر منطقه از کشور است که به واسطه آن بتوان با اتخاذ برنامه‌ریزی منسجم مدیریت کارآمد به هدف مورد نظر نائل شد.

در ایران بحث از شهرهای کوچک، برای اولین بار در مطالعات طرح آمایش سرزمین ایران (ستیران) در سال ۱۳۵۶ صورت گرفته است که در آن شهر کوچک به عنوان شهر مرکز محلی در سطح پنجم آورده شده است (قادری، ۱۳۸۳). در ایران از جمله در استان آذربایجان شرقی، شهرستان هریس به عنوان یک شهر کوچک با برخورداری از ویژگی‌های منحصر به فرد طبیعی و اقلیمی و انسانی همواره می‌تواند به عنوان یکی از قطب‌های مهم گردشگری داخلی مطرح گردد. در این شهر علیرغم وجود جاذبه‌های منحصر به فرد طبیعی و انسانی مثل برخورداری از آب و هوای بسیار مطبوع، صنایع دستی منحصر به فرد خصوصاً فرش هریس با شهرت جهانی، جاده زیبای هریس-مشکین شهر و مناظر طبیعی بکر؛ آثار تاریخی، اقدامات مناسبی که بتواند موجبات توسعه نظام گردشگری و جلب رضایت گردشگران را فراهم آورد صورت نگرفته است.

وضعیت نامناسب زیرساخت‌های گردشگری در شهرستان هریس و ناشناخته ماندن پتانسیل‌های گردشگری آن سبب شده که این شهر در میان سایر شهرستان‌های استان در سطوح پایین قرار گیرد. این در حالی است که شهرستان هریس به دلیل شرایط طبیعی، اقلیمی، تاریخی، اجتماعی و فرهنگی، از جمله حوزه‌های جغرافیایی پر جاذبه برای توسعه گردشگری شهری است و می‌تواند در سطح استان و حتی کشور، پذیرای گردشگران بیشماری باشد. هدف پژوهش شناخت و معرفی ظرفیت‌ها و محدودیت‌های گردشگری شهر کوچک اندام هریس و اهداف فرعی آن تحلیل رابطه پتانسیل گردشگری و توسعه اجتماعی و اقتصادی و شناخت موانع و مشکلات توسعه گردشگری در این شهر می‌باشد.

بدون شک دستیابی به توسعه پایدار توریسم در شهر مورد مطالعه نیازمند یک راهبرد منطقی واقع‌گرا توأم با برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح شهری در چارچوب فرایند همه جانبه می‌باشد. بنابراین در شرایط کنونی راهبرد مناسب برای توسعه گردشگری در شهرستان هریس بهره‌گیری از نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی برای مقابله با مشکلات درونی و تهدیدات بیرونی است.

شکل ۱. زنجیره تامین گردشگری پایدار در شهرستان

گردشگری یکی از صنایع خدماتی است که به وفاداری و رضایت گردشگران وابسته است. بر اساس این مدل، زمانی که مؤلفه‌های صنعت گردشگری تحت نظارت سازمان ملی گردشگری، با یکدیگر تشریک‌مساعی داشته باشند، زنجیره‌ی تأمین، برخی پیامدهای مثبت را به‌منظور کاهش نارضایتی گردشگران اتخاذ خواهد کرد. بنابراین، طرح این مدل احتمالی، به‌عنوان حامی لجستیک زنجیره تأمین در جهت یافتن یک‌راه حل، مؤثر عمل خواهد کرد. فرستادن گردشگران به مقاصد مطلوب خود در زمان نامساعد بودن موقعیت و فراهم نبودن بسترهای لازم جهت ورود آن‌ها به مقصد و یا به هنگام بروز شرایط نامساعد، تصمیم بسیار نابخردانه‌ای است. در این موقعیت، گردشگران باید برای دریافت خدمات مناسب در نزدیکی مکان ارائه‌ی بهترین پذیرایی، غذا و نوشیدنی از سوی تور اپراتور، اقامت داشته باشند.

با این رویکرد توجه و مطالعه پیرامون گردشگری در این شهرستان از اهمیت بالایی برخوردار بوده و پژوهش حاضر در صدد است تا مدیریت و برنامه‌ریزی گردشگری در این شهرستان را مورد مطالعه قرار دهد و نقاط ضعف و ظرفیت‌های مدیریت توسعه گردشگری در آن را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. مدیریت توسعه گردشگری شامل طیف وسیعی از فعالیت‌های خاص است که باید به نحوی با یکدیگر ترکیب شوند تا مردم، سیاستگذاران، تصمیم‌گیران، تصمیم‌سازان و مدیران قادر به شناسایی و درک روابط مهم در فرآیند برنامه‌ریزی باشند شهرستان هریس نیز نه تنها از این قاعده مستثنی نبوده بلکه به دلیل برخورداری از شرایط خاص جغرافیایی اقلیمی، توریستی و... بیش از پیش نیازمند توجه ویژه در حوزه مدیریت گردشگری می‌باشد. مهمترین تفاوت این پژوهش با پژوهش‌های دیگر از بعد روش شناسی نیست، بلکه از بعد اندازه سلسله مراتب شهری می‌باشد، چرا که اکثریت مطالعات در این زمینه در مورد کلان شهرها و شهرهای بزرگ انجام شده و لذا شهرهای کوچک در این نوع مطالعات جایگاهی ندارند.

سابقه پژوهش در زمینه گردشگری به عنوان یک رشته علمی تقریباً به حدود ۲۰۰ سال پیش بر می‌گردد. در رابطه با گردشگری در سال‌های اخیر مطالعات زیادی انجام گرفته است از جمله می‌توان موارد ذیل اشاره کرد.

رهنمایی، (۱۳۹۰)، در کتاب گردشگری شهری در هفت فصل به گردشگری شهری پرداخته است. وی در فصل هفت به اهمیت گردشگری در شهرهای ایران و موانع و محدودیت‌های پرداخته است. نتیجه‌گیری کلی از این کتاب بیانگر آن است که نویسنده کتاب بر اهمیت گردشگری شهری در توسعه پایدار منطقه توجه ویژه داشته است.

تقوایی و همکاران، (۱۳۹۱)، در مقاله‌ای به بررسی عوامل موثر در توسعه گردشگری شهری کرمانشاه با مدل SWOT پرداخته‌اند، مهم‌ترین پیشنهادات این مقاله برای گردشگری شهر کرمانشاه شامل اصلاح نهادهای مدیریتی، تقویت تبلیغات، تعامل بیشتر مسؤولین و سازمان‌های مرتبط با گردشگری و مردم است.

عیسی سراقی و همکاران، (۱۳۸۷)، به تحلیل جاذبه‌های توریستی شهر نهاوند با مدل SWOT پرداخته، نتایج حاصل از مطالعه بیانگر این واقعیت است که عدم بهره‌برداری اصولی و ضعف بینش علمی مدیران نسبت به مسایل زیست محیطی جاذبه‌های اکوتوریستی منطقه را با آسیب‌پذیری بالایی مواجه کرده است. برای فایق آمدن بر مشکلات نیازمند بازنگری در برنامه‌های جاری و ارائه راهکارهای مناسب جهت کاهش نقاط ضعف و محدودیت‌ها و بهره‌گیری از نقاط قوت و فرصت‌های موجود می‌باشد.

نوبخت سبحانی و همکاران، (۱۳۹۳)، به تحلیل جاذبه‌های گردشگری شهری و نقش آن در توسعه اقتصاد شهرهای کوچک اندام (مورد: شهرشاهین دژ) پرداخته‌اند. نتایج نشان دهنده این است که نقاط قوت‌های موجود در گردشگری در جهت تنوع بخشی و بهبود شرایط اقتصادی این شهر بر نقاط ضعف غلبه دارد. همچنین فرصت‌های پیش روی توسعه اقتصادی از طریق گردشگری در جهت ارتقا و متنوع سازی وضعیت اقتصادی بر تهدیدها و چالش‌ها غلبه دارد. بنابراین با برنامه‌ریزی دقیق علاوه بر توسعه پایدار گردشگری می‌توان باعث گسترش امکانات و زیربنای، گسترش سرمایه‌گذاری و در نهایت باعث توسعه و پیشرفت شهرهای کوچک اندام شد.

عزت پناه و بخشعلی تیمورلوئی، (۱۳۹۳)، به ارزیابی توان‌های گردشگری آذرشهر با مدل سوات پرداخته است. به طور کلی نتایج حاصل از مطالعات گردشگری، خصوصاً در مورد شهرهای کوچک بیانگر این مسأله است که این گونه شهرها

در اغلب موارد علی‌رغم داشتن پتانسیل‌های بالای گردشگری، به دلیل عدم توجه مسولین مربوطه در ایجاد زیرساخت‌های مناسب و ناشناخته ماندن این توانمندی‌ها برای گردشگران، سهمی از درآمدهای گردشگری در روند توسعه اجتماعی و اقتصادی خود ندارند.

روش‌شناسی

در این پژوهش قابلیت‌های گردشگری شهرستان هریس به عنوان یک شهر کوچک اندام مورد بررسی قرار می‌گیرد. برای جمع‌آوری داده‌ها از روش‌های مختلف گردآوری اطلاعات (کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی) استفاده شده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش ماتریس سوات (SWOT) که یکی از مناسب‌ترین فنون برنامه‌ریزی و تحلیل نقاط قوت و ضعف استفاده شده است.

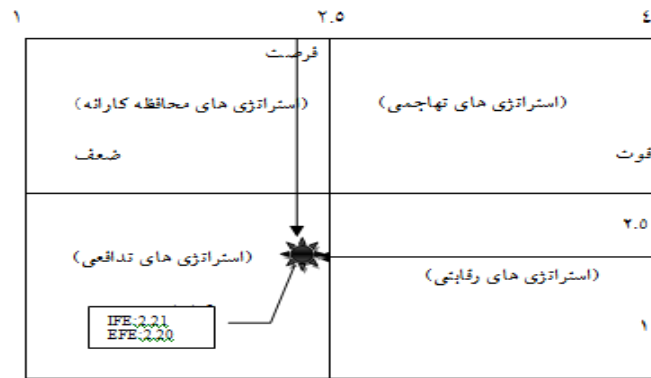
همچنین علاوه بر بهره‌گرفتن از تکنیک‌های آماری، از تکنیک مصاحبه جهت اولویت‌بندی گزینه‌ها از دیدگاه کارشناسان بهره‌گرفته شده است، تا علاوه بر مشارکتی کردن این روش بتوان نتایج را به صورت کمی و منطقی و اصولی بدست آورد. بنابراین با توجه به نظرات ارائه شده و محاسبات انجام گرفته وزن‌دهی انجام شد. تهیه ماتریس ارزیابی عوامل داخلی در پنج مرحله صورت گرفت. پس از شناسایی عوامل داخلی، نقاط قوت و ضعف (بین ۱۰ تا ۲۰ عامل) مشخص می‌شود. نخست نقاط قوت و سپس نقاط ضعف نگاشته می‌شود. در این ماتریس براساس نظر خبرگان به هر یک از عوامل بر حسب اهمیت، نمره وزنی بین ۰ بی‌اهمیت تا ۱ بسیار مهم اختصاص داده می‌شود. مجموع وزن‌های کلیه عوامل باید برابر یک گردد. وضع موجود هر عامل با امتیازی بین ۱ تا ۴ مشخص می‌شود. لازم به ذکر است که نقاط ضعف فقط امتیاز ۱ یا ۲ را دریافت می‌نماید و نقاط قوت فقط نمرات ۳ و ۴ را به خود اختصاص می‌دهد؛ به این صورت که خیلی قوی ۴=، قوی ۳=، ضعیف ۲= و خیلی ضعیف برابر ۱ یک می‌باشد. بعد از آن امتیاز وزن دار (موزون) هر عامل محاسبه می‌شود؛ بدین منظور امتیاز هر ردیف از عوامل درون سازمانی در وزن استاندارد شده آن ضرب و در یک ستون جدید درج می‌گردد. جمع امتیازات وزن دار (موزون) محاسبه می‌شود؛ که حداقل ۱ حداکثر ۴ و میانگین ۲/۵ باشد.

در نهایت با محاسبه و تحلیل آنها، اولاً اولویت‌ها مشخص شد، سپس با توجه به اولویت‌ها، جهت برطرف نمودن یا تقلیل نقاط ضعف و تهدیدها و تقویت نقاط قوت و فرصت‌های موجود در ارتباط با توسعه گردشگری شهرستان هریس، در فصل نتایج و راهکارها، استراتژی‌های بدین منظور ارائه شد.

تهدیدها (T)	فرصت‌ها (O)	
ST ((لستراتژی‌های تنوع)) تاکید بر تخصیص مجدد منابع	SO ((لستراتژی‌های تهاجمی)) تاکید بر برتری‌های رقابتی هسته‌های مطالعاتی	قوت‌ها (S)
WT ((لستراتژی‌های دفاعی)) تاکید بر رفع آسیب‌پذیری هسته‌های مطالعاتی	WO ((لستراتژی‌های بازنگری)) در نظر گرفتن نیازمندی‌ها	ضعف‌ها (W)

شکل ۲. مدل مفهومی روش‌شناسی ارزیابی عوامل داخلی و خارجی و تشخیص نوع راهبرد

شکل ۳. مدل مفهومی ماتریس نهایی EFE و IFE منطقه

تکنیک تاکسونومی عددی

روش تاکسونومی عددی یکی از روش‌های تصمیم‌گیری چندمتغیره است که برای ارزیابی شباهت‌ها و نزدیکی‌های بین واحدهای تاکسونومیک و درجه‌بندی آن عناصر به گروه‌های تاکسونومیک به کار می‌رود. همچنین در اولویت‌بندی گزینه‌ها به کار می‌رود و یک درجه کامل برای ارزیابی گزینه‌ها ارائه می‌دهد (میرباقری و همکاران، ۱۳۹۴). روش ماباک از جدیدترین تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره است که جهت رتبه‌بندی گزینه‌ها در مدل‌های تصمیم‌گیری چند معیاره استفاده می‌شود. این روش اولین بار توسط دراگان پاموکار و گوران سیروویچ در سال ۲۰۱۵ میلادی مطرح و ارائه شده است. این روش، برای ارزیابی ارزش هر دو معیار کمینه و بیشینه به کار می‌رود و تأثیر معیارهای کمینه و بیشینه روی ارزیابی نتایج، به صورت جداگانه در نظر گرفته می‌شود. برای پیاده‌سازی روش ماباک، ضرورت دارد مراحل مختلف به مرحله انجام برسد. در مرحله نخست، باید وزن معیارها، تعیین شود. برای پیاده‌سازی این روش، ضرورت دارد که ابتدا مقادیر هر گزینه به ازای هر معیار، استخراج گردد. سپس با نرمال سازی مقادیر ماتریس، وزن و ارزش معیارها حاصل می‌شود. روش راه حل توافقی و بهینه سازی چندمعیاره (VIKOR): تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند-معیاره یکی از بهترین روش‌هایی است که برای حل مشکلات به کار می‌رود. از ویژگی‌های این تکنیک فرآیند تصمیم‌گیری است که شامل «تعریف اهداف تصمیم‌گیری»، «جمع‌آوری اطلاعات مربوطه»، «ارزیابی مزایا و معایب شاخص-ها»، «نظارت بر نتایج، به‌صورتی که اطمینان حاصل شود که هدف تصمیم‌گیری به دست آمده است یا خیر» و «تولید گسترده‌ترین طیف‌های جایگزین» است (Wei-Wen, 2009: 1228). در این میان از مهم‌ترین مدل‌های چند-معیاره، مدل ویکور را می‌توان بر شمرد که به‌منظور بهینه‌سازی سیستم‌های پیچیده چندمعیاره به کار می‌رود (Opricovic & Tzeng, 2004: 445).

جدول ۱. ابعاد و معرف توسعه پایداری

ابعاد	معرف
جغرافیایی و محیط زیستی	سرانه اراضی زراعی دیم آبی و باغی نسبت اراضی آبی به کل اراضی کیفیت مناسب آب آشامیدنی - وقوع سیل، زلزله و خشکسالی - خانوارهای آسیب دیده جمع آوری و دفن زباله ها- دفع فاضلاب و پسماندهای خانگی حفظ و احیای فضای سبز - میزان تخریب محیط طبیعی نابودی حیات جانوری- رضایت از منظر طبیعی- سبزینگی محیط اطراف - پایبندی به مراقبت از محیط طبیعی
اجتماعی و فرهنگی	معکوس میزان جرم و جرائم - میزان اعتیاد بزهکاری های اجتماعی (دزدی و...)، معکوس تنش و درگیری ، معکوس نسبت مدد جویان کمیده امداد و بهزیستی- تمایل به ارائه خودیاری- تمایل به همکاری در فعالیت‌های کشاورزی، مشارکت در امور و علاقه مندی به آبادانی - میزان مشارکت در انتخابات- همکاری در طرح های توسعه و عمران ، میزان رضایت از خدمات کشاورزی- آموزشی،

1. Dragan Pamucar

2. Goran Cirovic

بهداشتی و زیربنایی - اندازه جمعیت - نرخ رشد جمعیت، معکوس بعد خانوار، معکوس جمعیت زیر ۶ سال، نسبت جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر معکوس بارتکفل - معکوس خانوار با سرپرست زن نسبت باسوادی نسبت زنان باسواد به مردان نسبت جنسی

درصد اشتغال در بخشهای مختلف اقتصادی کشاورزی، صنعت و خدمات، نسبت اشتغال زنان به مردان - متوسط درآمد خانوار قدرت خرید خانوار - میزان پس انداز خانوار - بورس بازی املاک و مستغلات - افزایش ظرفیت تولید در بخش کشاورزی - سرمایه گذاری در کارهای تولیدی، خدماتی و صنعتی سرمایه گذاری افراد غیربومی در فعالیتهای تجاری - صنعتی - رضایت از کار - رضایت از درآمد.

دسترسی به خدمات آموزشی رفاهی بهداشتی درمانی برق - آب - شبکه ارتباطی - وسایل حمل و نقل و ... - دسترسی به راه اصلی - وسایل حمل و نقل عمومی اینترنت - روزنامه و مجله - فاصله زمانی روستا تا شهر - تغییر و بهبود ساختمان‌ها ایجاد واحدهای مسکونی جدید و تجاری - تغییر در بافت سنتی - بهسازی داخلی - ناهمگونی در بافت قدیم و جدید.

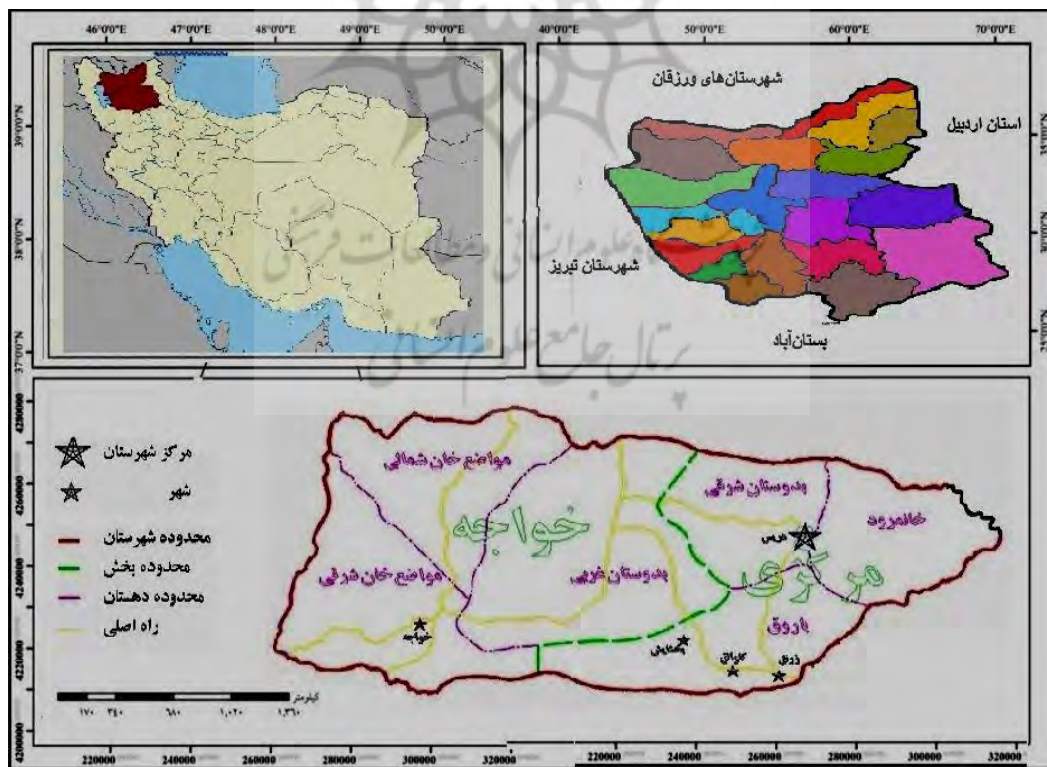
اقتصادی

کالبدی زیربنایی

قلمرو جغرافیایی پژوهش

شناسایی پتانسیل‌های منطقه می‌تواند در جهت شناخت بهتر آن در جهت دستیابی به هدف توسعه نقش مهمی را ایفا کند. با توجه به اهمیت این موضوع، به اجماعی کلی از ویژگی‌های منطقه مورد مطالعه می‌پردازیم.

هریس یکی از شهرستان‌های ۲۱ گانه استان آذربایجان شرقی با وسعت ۲۳۴۵ کیلومتر مربع در ۳۸ درجه و ۳۰ دقیقه عرض‌های شمالی و ۴۶ درجه و ۳۰ دقیقه تا ۴۷ درجه و ۳۰ دقیقه طول‌های شرقی در شمال‌غرب کشور و ۷۵ کیلومتری تبریز و در ارتفاع ۱۹۰۰ متری از سطح دریا قرار گرفته است. از سمت شمال با شهرستان‌های ورزقان و اهر، از سمت شرق با شهرستان مشکین شهر استان اردبیل، از سمت غرب با شهرستان تبریز و از سمت جنوب با شهرستان‌های تبریز، بستان‌آباد و سراب هم‌مرز است. براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، جمعیت شهرستان هریس در حدود ۶۷۸۲۰ نفر و جمعیت مرکز این شهرستان ۹۸۲۳ نفر برآورد شده است.

شکل ۴. نقشه موقعیت شهرستان هریس در استان آذربایجان شرقی

یافته‌ها و بحث

براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، جمعیت شهرستان هریس در حدود ۶۷۸۲۰ نفر و جمعیت مرکز این شهرستان ۹۸۲۳ نفر برآورد شده است.

شهرستان هریس از زیباترین و خوش آب و هواترین مناطق استان آذربایجان شرقی محسوب می‌شود. از مهمترین جاذبه‌های گردشگری منطقه به شمار می‌آیند. منطقه هریس از نظر جاذبه‌ها و مناظر طبیعی و مصنوعی، یکی از زیباترین و کم نظیرترین مناطق ایران می‌باشد. ساختار مورفولوژیکی متنوع و اشکال بدیع زمین در سطح منطقه سبب پدید آمدن چنین چشم اندازهای بی نظیر طبیعی و مصنوعی در منطقه مورد مطالعه شده است که به دلیل جاذبه‌های گردشگری انسانی و طبیعی مختلف در فصول مختلف سال این شهر هر ساله پذیرای تعداد زیادی گردشگر می‌باشد که از شهرستان هریس و مناطق سیاحتی آن دیدن می‌نمایند.

پتانسیل‌های گردشگری این شهرستان از جمله چشمه‌های آب معدنی سوقالخان هریس، آبشار شیرلان، آبشار اسماعیل‌کندی، آبشار بلند و زیبای دربند گوراوان، کوه ساپلاغ، روستاهای قدیمی شیران و مینق و بقعه شیخ‌اسحاق واقع در روستای خانقاه از اهم پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های شهرستان می‌باشد.

منطقه نمونه گردشگری ساپلاق در سه کیلومتری هریس و در دامنه سرسبز و زیبای کوه ساپلاق واقع شده است. این منطقه با آب و هوای خوش و متعادل طبیعی زیبا برای تماشای فراهم می‌کند، ترکیبی از کوه و دشت و آبشار تمام منظره‌ای است که یک طبیعت دوست انتظار دیدن آن را دارد و همگی در این مکان گرد هم آمده است.

کوه اوکوز داغی بر سر راه جاده توریستی هریس-مشگین شهر و در ۷ کیلومتری هریس واقع شده است. آب معدنی اکوز داغی با مناظر بکر و طبیعی اطراف آن یکی دیگر از مناطق مهم توریستی و گردشگری شهرستان بوده که گفته می‌شود؛ سبکترین آب استان بوده و بسیار مفید برای بیماران کلیوی می‌باشد. این منطقه ضمن دارا بودن توسعه گردشگر برای سرمایه‌گذارانی که در بحث بسته بندی آب معدنی فعال هستند؛ می‌تواند بسیار مهم و حائز اهمیت باشد. در این کوه علاوه بر گیاهان دارویی انواع قارچ خوراکی نیز یافت می‌شود. همچنین در نزدیکی این کوه، کوه دیگری به نام کوه ریواس قرار دارد، که جاذبه خارق‌العاده یک محیط طبیعی را دارا است.

مناظر بکر و طبیعی و دست نخورده "سوقالخان"، "آبشار شیرلان"، "آبشار گوراوان" از منظر ارزشمند جاذبه گردشگری می‌باشد. گوراوان یکی از روستاهای استان آذربایجان شرقی است که در دهستان خانمروود بخش مرکزی شهرستان هریس واقع شده است. آبشار گوراوان هریس در خارج از این روستا و در منطقه دربند گوراوان واقع شده است.

"فرش هریس" به عنوان گرانبهاترین صنعت ایران و خصوصا شهرستان هریس که بسیار مورد توجه توریست‌ها و تاجران بین‌المللی قرار دارد، از مهم‌ترین جاذبه فرهنگی منطقه به شمار می‌رود.

بقعه شیخ اسحاق، مساجد تاریخی، تپه‌های باستانی زرنق با قدمت ده هزار ساله و ... و در راس تمامی اینها وجود مردمی مهربان و مهمان‌نواز می‌تواند هر توریست و گردشگری را به خود جذب نماید. بدیهی است که بدون آگاهی و شناخت پتانسیل‌ها و توان‌های بالقوه و بالفعل در هر منطقه، امکان برنامه‌ریزی و پیش بینی وجود نخواهد داشت. در واقع شناخت پتانسیل‌های هر منطقه به محقق و برنامه‌ریز این امکان را می‌دهد تا متناسب با آن و بر اساس وضع موجود، توسعه و جهت آنرا در منطقه شناسایی و برنامه‌ریزی نماید.

نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه گردشگری شهرستان هریس

همان طور که در جداول (۲ و ۳) می‌بینید، در شهرستان هریس، تعداد ۸ نقطه قوت داخلی در برابر ۱۱ نقطه ضعف داخلی و تعداد ۱۰ فرصت خارجی در برابر ۱۰ تهدید خارجی، مورد شناسایی و بررسی قرار گرفته است. بدین ترتیب در مجموع تعداد ۱۹ نقطه قوت و فرصت به عنوان مزیت و تعداد ۲۰ ضعف و تهدید به عنوان محدودیت و تنگناهای پیش روی توسعه گردشگری شهرستان هریس قابل شناسایی است.

جدول ۲. ماتریس SWOT عوامل اصلی تأثیرگذار داخلی بر شهرستان هریس

ضعف‌ها (W)	قوت‌ها (S)
W1-عدم تمایل مردم منطقه جهت سرمایه گذاری در بخش گردشگری	S1 مستعد بودن منطقه جهت سرمایه گذاری و برنامه ریزی گردشگری
W2-عدم ترویج سیاست حفظ و مراقبت از سنت ها و آداب و رسوم چشم اندازها و محیط زیست منطقه	S2 وجود سرمایه های جغرافیایی، کیفیت مناظر طبیعی و آثار تاریخی، فرهنگ محلی و صنایع دستی منحصر به فرد از جمله فرش دستباف جهت جذب گردشگر
W3-تعارض و تفاوت میان فرهنگ گردشگران با مردم منطقه	S3 وجود هوای مناسب و دلپذیر، طبیعت بکر همراه با چشمه های زلال و شیرین
W4-ناکافی بودن امکانات و تجهیزات اقامتی و رفاهی	S4 نزدیکی به مرکز دو استان اردبیل و آذربایجان شرقی
W5-عدم رعایت چارچوب ظرفیت قابل تحمل در بعضی نقاط منطقه	S5 داشتن محیط آرام و بدون سر و صدا به خصوص برای شهرنشینان جهت استراحت و تمدد اعصاب
W6-آلودگی منطقه در اثر تخلیه زباله ها و عدم رعایت بهداشت گردشگران	S6 وجود چشم اندازهای زیبا و منحصر به فرد از جمله جاده هریس-مشگین شهر و آبشار سایلاق
W7-عدم وجود نیروهای متخصص و آموزش دیده جهت جذب گردشگران در این منطقه	S7 وجود بارش مناسب برف برای ورزش و گردشگری زمستانی
W8-نداشتن تبلیغات مناسب جهت شناساندن منطقه گردشگری	S8 اعتقاد مسئولان به اشتغال زایی به وسیله گسترش گردشگری به عنوان یکی از سازوکارهای مناسب در جهت توسعه منطقه
W9-کمبود زیرساخت های شهری و گردشگری از لحاظ کمی و کیفی	
W10-عرض کم جاده ها و نقاط حادثه خیز	
W11-توپوگرافی خشن منطقه	

جدول ۳. ماتریس SWOT عوامل اصلی تأثیرگذار خارجی بر شهرستان هریس

تهدیدها (T)	فرصت‌ها (O)
T1-عدم شناخت کافی در مورد اهمیت توسعه گردشگری و تأثیر اقتصادی منطقه و توسعه پایدار	O1-بوجود آوردن زمینه شغلی فراوان در ناحیه
T2-از بین رفتن فرهنگ سنتی و محلی و کافی نبودن نیروی انسانی آموزش دیده در زمینه گردشگری	O2-امکان بهره برداری از آب چشمه اکوز داغی جهت آب درمانی و صادر کردن آن به استان های دیگر
T3-آلودگی منابع آب، خاک و اقلیم منطقه -	O3-امکان مشارکت بخش خصوصی به سرمایه گذاری در بخش گردشگری
T4-خطرناک بودن مسیرهای اصلی و مسدود شدن آنها به هنگام سرما و یخبندان و عدم وجود امنیت کافی	O4-ارتقاء سطح فرهنگی ناحیه و تبادلات اجتماعی بین گردشگران و ساکنان ناحیه
T5-وجود محدودیت های طبیعی مانند برودت هوا در اکثر فصول سال و بر خورداری از روزهای سرد	O5-توجه به هنرهای سنتی و دستی و احیاء آداب و رسوم و حفاظت از جاذبه های گردشگری و کاهش مهاجرت
T6-عدم ارائه تسهیلات از سوی دولت جهت گسترش و توسعه خدمات، تجهیزات و تأسیسات گردشگری	O6-همجواری با دو استان پرجمعیت اردبیل و آذربایجان شرقی و امکان بهره گیری از توانمندی های اقتصادی به ویژه صنعتی آن استان در راستای توسعه صنعتی و گردشگری شهرستان
T7-عدم تخصیص بودجه های لازم جهت ساماندهی جاذبه های انسانی	O7-قرارگیری هریس در منطقه آب و هوایی سرد و مرطوب که مناسب برای گردشگری زمستانی است.
T8-فقدان طرح و برنامه های توسعه گردشگری مقصد	O8-داشتن هوای مطبوع و تمیز و قرار نداشتن کارخانجات آلوده کننده هوا در اطراف آن
T9-ازدیاد تخلفات اجتماعی با ورود گردشگران به منطقه نسبت به قبل	O9-هدایت سرمایه گذاری ها در تأسیسات زیربنایی و رو بنایی امکان ایجاد دهکده زمستانی
	O10-امکان فراهم نمودن زمینه توسعه واحداث تأسیسات گردشگری و بهره برداری از ظرفیت موجود

تجزیه و تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه گردشگری شهرستان هریس

بر اساس اطلاعات و داده‌های گردآوری شده، نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای شناسایی، درجه‌بندی، وزن-دهی و امتیاز وزنی هر یک از عوامل، تعیین شدند. در نهایت بر اساس امتیاز وزنی کسب شده هر یک از عوامل، نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها اولویت‌بندی شدند. در جداول (۴ و ۵) می‌توان وزن، درجه‌بندی و امتیاز وزنی هر یک از عوامل مطرح در تحلیل سوات را مشاهده کرد.

با توجه به جدول (۴)، مستعد بودن منطقه جهت سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی گردشگری و وجود سرمایه‌های جغرافیایی، کیفیت مناظر طبیعی و آثار تاریخی، فرهنگ و صنایع دستی از جمله فرش دستباف جهت جذب گردشگر به ترتیب با امتیاز وزنی ۰/۳۶ و ۰/۳۲ مهمترین نقاط قوت گردشگری شهرستان هریس به حساب می‌آیند.

همچنین تعارض و تفاوت میان فرهنگ گردشگران با مردم منطقه و نداشتن تبلیغات مناسب جهت شناساندن منطقه گردشگری به ترتیب با امتیاز وزنی ۰/۱۰ و ۰/۱۰ مهمترین نقاط ضعف گردشگری شهرستان هریس محسوب می‌شوند. عدد ۲/۳۶ بدست آمده از ماتریس عوامل داخلی IFE بیانگر غلبه نقاط ضعف بر نقاط قوت می‌باشد.

جدول ۴. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE) شهرستان هریس

عوامل تأثیر گذار داخلی			
امتیاز وزنی	امتیاز عامل	وزن	نقاط و شاخص‌ها
نقاط قوت (S)			
۰/۳۶	۴	۰/۰۹	مستعد بودن منطقه جهت سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی گردشگری
۰/۳۲	۳	۰/۰۸	وجود سرمایه‌های جغرافیایی، کیفیت مناظر طبیعی و آثار تاریخی، فرهنگ و صنایع دستی از جمله فرش دستباف جهت جذب گردشگر
۰/۲۱	۳	۰/۰۷	وجود هوای دلپذیر، طبیعت بکر همراه با چشمه‌های زلال و شیرین
۰/۱۸	۳	۰/۰۶	نزدیکی به مرکز استان اردبیل و آذربایجان شرقی
۰/۲۴	۴	۰/۰۶	داشتن محیط آرام و بدون سر و صدا به خصوص برای شهرنشینان جهت استراحت و تمدد اعصاب
۰/۲۰	۴	۰/۰۵	وجود چشم‌اندازهای زیبا و منحصر به فرد از جمله جاده هریس-مشگین‌شهر و آبشار ساپلاق
۰/۱۵	۳	۰/۰۵	وجود بارش مناسب برف برای ورزش و گردشگری زمستانی
۰/۱۲	۳	۰/۰۴	اعتقاد مسئولان به اشتغال‌زایی به وسیله گسترش گردشگری به عنوان یکی از سازوکارهای مناسب در جهت توسعه منطقه
نقاط ضعف (W)			
۰/۰۷	۱	۰/۰۷	عدم تمایل مردم منطقه جهت سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری
۰/۰۴	۲	۰/۰۲	عدم ترویج سیاست حفظ و مراقبت از سنت‌ها و آداب و رسوم و چشم‌اندازها و محیط زیست منطقه
۰/۱۰	۲	۰/۰۵	تعارض و تفاوت میان فرهنگ گردشگران با مردم منطقه
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	ناکافی بودن امکانات و تجهیزات اقامتی و رفاهی
۰/۰۶	۲	۰/۰۳	عدم رعایت چارچوب ظرفیت قابل تحمل در بعضی نقاط در منطقه
۰/۰۵	۱	۰/۰۵	آلودگی منطقه در اثر تخلیه زباله‌ها و عدم رعایت بهداشت گردشگران
۰/۰۶	۱	۰/۰۶	عدم وجود نیروهای متخصص جهت جذب گردشگران در این منطقه
۰/۱۰	۲	۰/۰۵	نداشتن تبلیغات مناسب جهت شناساندن منطقه گردشگری
۰/۰۸	۱	۰/۰۸	کمبود زیرساخت‌های شهری و گردشگری از لحاظ کمی و کیفی
۰/۰۴	۱	۰/۰۴	عرض کم جاده‌ها و نقاط حادثه‌خیز
۰/۰۲	۱	۰/۰۲	توپوگرافی خشن منطقه
۲/۳۶		۱	جمع کل

همچنین بر اساس جدول (۵) امکان بهره‌برداری از آب چشمه اکوز داغی جهت آب درمانی و صادر کردن آن به استان‌های دیگر و قرار گرفتن در مرز دو استان پرجمعیت اردبیل و آذربایجان شرقی و امکان بهره‌گیری از توانمندی‌های اقتصادی به ویژه صنعتی به ترتیب با امتیاز وزنی ۰/۲۸ و ۰/۲۸ مهمترین فرصت‌های پیش روی گردشگری کردستان هستند. در همین حال، عدم شناخت کافی از اهمیت توسعه گردشگری و تأثیر اقتصادی منطقه و وجود محدودیت‌های طبیعی مانند برودت هوا در اکثر فصول سال و برخورداری از روزهای سرد به ترتیب با امتیاز وزنی ۰/۱۴ و ۰/۱۲ و مهمترین تهدیدهای هستند که گردشگری شهرستان هریس با آن مواجه خواهد بود.

جدول ۵. ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (EFE) شهرستان هریس

عوامل تأثیر گذار خارجی		
فرصت‌ها (O) و تهدیدها (T)	وزن	امتیاز عامل
فرصت‌ها (O)		
- وجود آوردن زمینه شغلی فراوان در ناحیه	۰/۰۴	۳
- امکان بهره برداری از آب چشمه اکوز داغی جهت آب درمانی و صادر کردن آن به استان‌های دیگر	۰/۰۷	۴
- امکان مشارکت بخش خصوصی به سرمایه گذاری در بخش گردشگری	۰/۰۳	۳
- ارتقاء سطح فرهنگی و تبادلات اجتماعی بین گردشگران و ساکنان ناحیه	۰/۰۵	۴
- توجه به هنرهای سنتی و دستی و احیاء آداب و رسوم و حفاظت از جاذبه های گردشگری و کاهش مهاجرت	۰/۰۵	۴
- قرار گرفتن در مرز دو استان پرجمعیت اردبیل و آذربایجان شرقی و امکان بهره گیری از توانمندی های اقتصادی به ویژه صنعتی	۰/۰۷	۴
- قرارگیری هریس در منطقه آب وهوایی سرد و مرطوب که مناسب برای گردشگری زمستانی است.	۰/۰۶	۴
- داشتن هوای مطبوع و قرار نداشتن کارخانجات آلوده کننده هوا در اطراف آن	۰/۰۴	۴
- هدایت سرمایه گذاری ها در تأسیسات زیربنایی و رو بنایی	۰/۰۵	۴
- امکان فراهم نمودن زمینه توسعه واحداث تأسیسات گردشگری و بهره برداری از ظرفیت موجود	۰/۰۵	۳
تهدیدها (T)		
- عدم شناخت کافی از اهمیت توسعه گردشگری و تأثیر اقتصادی منطقه و توسعه پایدار	۰/۰۷	۲
- آلودگی منابع آب، خاک و اقلیم منطقه	۰/۰۷	۱
- نابودی گونه های گیاهی و جانوری به دلیل شکار بی رویه	۰/۰۴	۲
- از بین رفتن درختان و پوشش گیاهی و تخریب زمینهای کشاورزی و مراتع	۰/۰۵	۱
- خطرناک بودن مسیرهای اصلی و مسدود شدن آنها به هنگام سرما و یخبندان و عدم وجود امنیت کافی	۰/۰۳	۲
- وجود محدودیت های طبیعی مانند برودت هوا در اکثر فصول سال و برخورداری از روزهای سرد	۰/۰۶	۲
- عدم ارائه تسهیلات از سوی دولت جهت گسترش و توسعه خدمات، تجهیزات و تأسیسات گردشگری	۰/۰۳	۲
- عدم تخصیص بودجه های لازم جهت ساماندهی جاذبه های انسانی	۰/۰۳	۲
- فقدان طرح و برنامه های توسعه گردشگری مقصد	۰/۰۶	۱
- از بین رفتن فرهنگ سنتی و محلی و کافی نبودن نیروی انسانی	۰/۰۴	۱
- آموزش دیده در زمینه گردشگری		
- ازدیاد تخلفات اجتماعی با ورود گردشگران به منطقه نسبت به قبل	۰/۰۲	۲
جمع کل	۱	۲/۷۱

نتایج بدست آمده از ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی بیانگر آن است که وضعیت گردشگری هریس در حالت انطباقی (محافظه کارانه) قرار دارد. در این ناحیه با وجود فرصت‌های خارجی، سیستم دارای نقاط ضعف درونی است.

راهبرد در این بخش بر این متکی است که با غلبه بر ضعف‌ها بتوان فرصت‌های احتمالی را بالفعل کرد. لذا با توجه به نتایج حاصله از مدل سوات؛ راهکارهای مختلف در راهبردهای زیر می‌تواند به توسعه صنعت گردشگری در شهرستان هریس کمک نماید.

راهبرد تهاجمی (SO) در راهبرد تهاجمی که تمرکز بر نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی استوار است. راهکارهای زیر جهت بهره‌برداری از برتری‌های موجود به منظور توسعه گردشگری در منطقه مطالعه شده ارائه می‌شود.

- ۱) بکارگیری مشوق‌ها از طرف دولت جهت جذب بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری
- ۲) برگزاری مسابقات و ورزش‌های زمستانه در منطقه قوشاداغ
- ۳) اتخاذ تدابیری جهت ایجاد آرامش ذهنی در نزد گردشگران که با استفاده از مناظر آبشار، رودخانه و چشمه‌ها و ... موجب تمدد اعصاب و بهینه کردن روحیه گردشگران و بازدیدکنندگان از منطقه گردد. در چنین وضعیتی است که می‌توان گردشگران را به منطقه جذب کرد.

- ۴) طراحی مناسب فضا در جهت ایجاد امکان برقراری ارتباط اجتماعی میان گردشگران
- ۵) حفاظت از آداب و سنن و فرهنگ عشایر منطقه به منظور جلب نظر گردشگران
- ۶) ایجاد یک شبکه زنجیره‌ای توریستی کارآمد بین اردبیل، هریس، تبریز از طریق جاده هریس-مشکین شهر به نحوی که بتواند ماندگاری گردشگران را در این مناطق به حداکثر رسانده و خدمات لازم را به موقع به آنها ارائه دهند.
- راهبرد تنوع (ST): در راهبرد تنوع بخشی که بر نقاط قوت درونی و تهدیدهای بیرونی متمرکز است، راهکارهای زیر به منظور تأمین پاره‌ای از نیازمندی‌های نواحی توریستی در جهت رفع تهدیدها ارائه می‌شود.

- ۱) استفاده از بستر طبیعی منطقه در جهت پیش‌بینی و اجرای سیستم جمع‌آوری دفع زباله و فاضلاب‌های منطقه
- ۲) برگزاری نمایشگاه دائمی فرش دستباف در هریس
- ۳) دادن آموزش‌های لازم و تشویق گردشگران در جهت رعایت مسائل زیست محیطی
- ۴) بهره‌برداری بهینه وساماندهی مطلوب منابع آبی با توجه به جنبه‌های طبیعی و زیباشناختی و با هدف جذب توریسم
- ۵) ایجاد کمپینگ‌های موقتی در جاذبه‌های توریستی در کل منطقه که در مقاطع زمانی خاص دارای ویژگی‌های گردشگری هستند.

۶) تنظیم برنامه جهت دادن آموزش‌های لازم به گردشگران منطقه دشت لاله و دیگر گونه‌های منحصر به فرد به نحوی که از تخریب آنها جلوگیری به عمل آید.

۷) تنظیم برنامه جهت جلوگیری از رها شدن فاضلاب‌های روستایی و ممانعت از ورود آنها به آب‌های سطحی با توجه به پراکنده بودن روستاهای منطقه

۸) فراهم آوردن زمینه بهره‌برداری از امکانات توریستی کنونی در تمام فصول سال که از سرمایه‌گذاری محدود جلوگیری نموده و می‌تواند گردشگر بیشتری را به منطقه هدایت نماید.

راهبرد بازنگری (WO): در راهبرد بازنگری ضمن تأکید بر نقاط ضعف درونی، سعی بر بهره‌گیری از فرصت‌های بیرونی در جهت رفع نقاط ضعف فرا روی نواحی توریستی منطقه می‌باشد. به این منظور راهکارهای زیر ارائه می‌شود.

۱) بهره‌برداری بهینه وساماندهی مطلوب منابع آبی با توجه به جنبه‌های طبیعی و زیباشناختی و با هدف جذب اکوتوریسم

۲) استفاده از اعتبارات مالی ارگان‌های دولتی در راستای تجهیز و گسترش عناصر زیرساختی و روساختی منطقه

۳) ایجاد بسترهای مناسب برای ارتباط راحت‌تر منطقه با محدوده‌های پیرامونی

۴) طراحی عناصر کالبدی منطقه به صورت فشرده و مترکم در جهت به حداقل رساندن اثرات سرما و گرمای هوا

۵) تدوین قوانین و مقررات ویژه جهت استفاده بهینه از جاذبه‌ها و فرآورده‌های گردشگری و جلوگیری از تخریب، آلودگی و از بین رفتن منابع

۶) تشکیل دوره‌های آموزشی خدمات توریستی و آشنا کردن شاغلین این بخش به خدمات نوین گردشگری

- ۷) تنظیم استانداردهای توسعه و طراحی خدمات مهمانداری و گردشگری و ایجاد یک سیستم کنترل و نظارت بر کیفیت خدمات واحدهای اقامتی و رستوران‌ها در بخش گردشگری و مهمانداری
- ۸) تهیه برنامه‌های آموزشی برای ساکنین مناطق توریستی به نحوی که بتوان فرهنگ‌های صحیح و معقول وارداتی را اشاعه و با تبلیغات لازم از گسترش فرهنگ نامطلوب جلوگیری به عمل آورد.
- ۹) اتخاذ تصمیم‌هایی که می‌تواند مشارکت بخش خصوصی را در راه‌اندازی و ایجاد پیست اسکی در دامنه‌های قوشاداغ جلب نماید.
- راهبرد تدافعی (WT): در این راهبرد ضمن تأکید بر رفع آسیب‌پذیری ناحیه مطالعه شده؛ راهکارهای زیر ارائه می‌شود:
- ۱) مرمت جاده زیبای مشگین - هریس در جهت تردد راحت گردشگران
  - ۲) استفاده حداکثری از اعتبارات دولتی در راستای بهبود خدمات و تأسیسات منطقه
  - ۳) حمایت قانونی از سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی و فراهم کردن زمینه جذب
  - ۴) بازرنگری در ساختار تشکیلاتی و مدیریتی توریسم منطقه و اعمال مدیریت کارآمد
  - ۵) تلاش برای برقراری ارتباط بیشتر با قطب‌های گردشگری کشور و استفاده از تجارب کارشناسی آنها
  - ۶) توسعه و بهسازی شبکه‌های دسترسی به جاذبه‌های گردشگری
  - ۷) برنامه‌ریزی دقیق جهت شناسایی پتانسیل‌های مختلف گردشگری هریس و مناسب‌سازی و قابل دسترسی کردن آنها برای گردشگران.

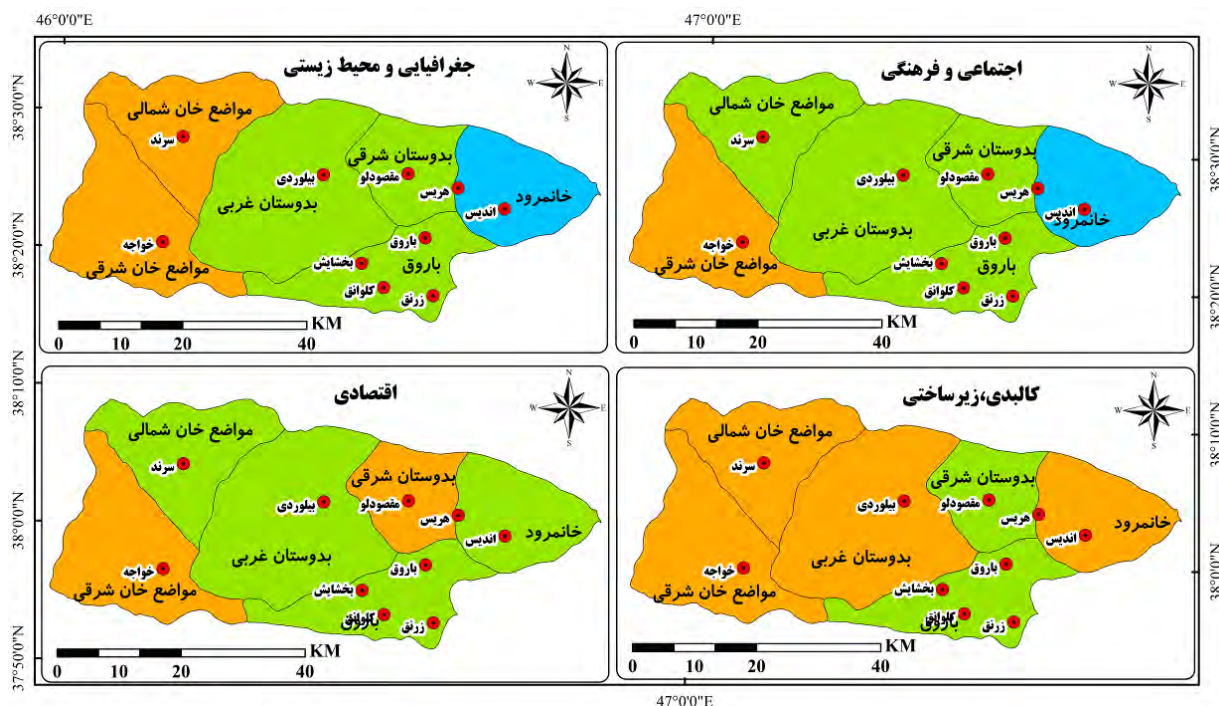
جدول ۶. سطح‌بندی دهستان‌ها براساس شاخص‌های توسعه گردشگری

دهستان‌ها	ضریب تاکسونومی	ضریب ویکور	ضریب ماباک
مواضع خان شمالی	۰/۶۸	۰/۶۸	۰/۶۸
مواضع خان شرقی	۰/۶۵	۰/۶۵	۰/۶۵
بدوستان شرقی	۰/۵۶	۰/۵۶	۰/۵۶
بدوستان غربی	۰/۴۹	۰/۷۷	۰/۴۹
باروق	۰/۵۰	۰/۵۰	۰/۷۱
خانمروود	۰/۵۷	۰/۶۸	۰/۶۲

جدول ۷. سطح‌بندی مقادیر عددی وضعیت پایداری

وضعیت پایداری	معادل	ارزش
ناپایدار	۰-۰/۲	۰-۲۰
نسبتاً ناپایدار	۰/۲-۰/۴	۲۰-۴۰
پایداری متوسط (سبز)	۰/۴-۰/۶	۴۰-۶۰
نسبتاً پایدار (نارنجی)	۰/۶-۰/۸	۶۰-۸۰
پایدار (آبی)	۰/۸-۲	۸۰-۱۰۰

شکل 5. نقشه سطح‌بندی نهایی دهستان‌های شهرستان هریس بر اساس شاخص‌های توسعه گردشگری

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از سطح‌بندی در قالب سطوح (نسبتاً پایدار، پایداری متوسط و پایدار) بیانگر این است که در گروه شاخص جغرافیای طبیعی و محیط زیستی دهستان مواضع خان شرقی و شمالی در گروه نسبتاً پایدار، بدون رستاق شرقی و غربی، باروق در سطح پایداری متوسط، و دهستان خانمرود در گروه پایدار رتبه‌بندی گردید. در گروه شاخص اجتماعی و فرهنگی دهستان مواضع خان شرقی در گروه نسبتاً پایدار، بدون رستاق شرقی و غربی، باروق، مواضع خان شمالی در سطح پایداری متوسط، و دهستان خانمرود در گروه پایدار مشخص گردید. در گروه شاخص اقتصادی دهستان مواضع خان شرقی و بدون رستاق شرقی در گروه نسبتاً پایدار، بدون رستاق غربی، باروق، مواضع خان شمالی و خانمرود در سطح پایداری متوسط تعیین گردید. در گروه شاخص کالبدی دهستان مواضع خان شرقی و شمالی، بدون رستاق غربی، خانمرود در گروه نسبتاً پایدار، بدون رستاق شرقی، باروق در سطح پایداری متوسط تعیین گردید.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که، وضعیت کنونی گردشگری شهرستان هریس با قابلیت‌ها و استعدادهای بالقوه‌ی آن تناسبی ندارد. همچنین ناکافی بودن زیرساخت‌ها لازم، ضعف فعالیت‌های تبلیغاتی، ضعف مدیریت گردشگری، مهمترین موانع اساسی بر سر راه توسعه گردشگری شهرستان هریس تشخیص داده شدند. برنامه‌ریزی اصولی با اهداف صحیح و سازماندهی فراگیر، تجهیز امکانات، منابع و هدایت و رهبری اصولی و توانمند می‌تواند از آثار با ارزش این منطقه درآمد زیادی را فراهم آورد. بویژه در حال حاضر که نظام اقتصادی کشور به مسأله کسب درآمد از راه صادرات غیر نفتی توجه زیادی دارد. منطقه هریس به لحاظ گردشگری پذیر بودن دارای پتانسیل‌های طبیعی و انسانی فراوانی می‌باشد که تاکنون اقدامات مؤثری در جهت شناسایی و استفاده از آنها صورت نگرفته است و همچنین با توجه به فراوانی و تنوع جاذبه‌های گردشگری، در صورت توجه مسئولان این جاذبه‌ها می‌توانند گردشگران بسیار زیادی را به منطقه جذب کنند، که این امر به نوبه خود فرصت‌های شغلی زیادی را در منطقه بوجود می‌آورد و از مهاجرت‌های بی‌رویه جلوگیری می‌نماید. بنابراین هر دو فرضیه این پژوهش با نتایج بدست آمده اثبات می‌شود.

در راستای توجه به اهداف توسعه‌ای و خط و مشی‌های ارائه شده پیشنهادهایی در زمینه توسعه گردشگری در شهرستان هریس ارائه می‌شود:

- توسعه اکوتوریسم به عنوان یکی از شکل‌های مهم گردشگری، به دلیل وجود جاذبه‌های طبیعی و استثنایی مانند آب و هوای خنک تابستان، ارتفاعات سلان و قوشاداغ، آب‌های معدنی، دره‌های زیبا و دیدنی و دیگر جاذبه‌های طبیعی؛
- فراهم آوردن تشویق‌های لازم برای مشارکت بخش خصوصی در گسترش خدمات فرهنگی، هنری، علمی، پژوهشی، آموزشی، جهت توسعه گردشگری و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی؛
- ایجاد، تجهیز و تقویت زیرساخت‌های گردشگری و طبیعت‌گردی در منطقه‌های نمونه و کانون‌های گردشگری شهرستان و جذب گردشگران از استان‌های همجوار؛
- توسعه روستاهای کانونی در راستای محورهای گردشگری هریس؛
- مشارکت دادن افراد بومی و آموزش آنها جهت حفاظت از جاذبه‌های گردشگری و امکانات خدماتی و به وجود آوردن اشتغال‌زایی در منطقه؛
- کرایه دادن خانه‌های روستایی به عنوان اقامتگاه گردشگران که باعث افزایش طول مدت بازدیدکنندگان و به تبع آن تولید درآمد بیشتر می‌شود؛
- بهبود زیرساخت‌های اقامتی و غذاخوری و حمل و نقل در سطح استانداردها و متناسب با سلیقه‌های متفاوت و طبقه‌های مختلف اجتماعی؛ و
- توسعه گردشگری عشایر به دلیل زندگی عشایر در بیلافتات منطقه هریس و افزایش نقش صنایع دستی و هنرهای محلی با برپایی نمایشگاه‌های دائمی، به منظور عرضه به گردشگران.

منابع

- ابراهیمی مهدی، طیبی ابوالحسنی سیدامیرحسین، (۱۳۹۸)، موقعیت راهبردی صنعت گردشگری شهرستان تکاب و راهبردهای توسعه آن، فصلنامه علمی - پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیایی ایران، شماره ۶۱، سال ۱۷
- افراخته حسن، برزگر صادق، سلیمانی مقدم هادی، (۱۳۹۸)، نقش شهرهای کوچک در توسعه ناحیه‌ای (مطالعه موردی شهر زیرآب)، فصلنامه جغرافیایی چشم انداز زاگرس، دوره ۲، شماره ۳، صفحه ۲۳-۵
- ایزدی خرامه، حسن. (۱۳۸۰)، نقش تبدیل روستاها به شهر در توسعه روستایی مورد: استان فارس، رساله دوره دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس.
- تقوایی مسعود، وارثی حمیدرضا، صفرآبادی اعظم (۱۳۹۱)، عوامل موثر در توسعه گردشگری شهری کرمانشاه، فصلنامه علمی - پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیایی ایران، دوره ۱۰، شماره ۳۳، صفحه ۲۷-۴۷.
- رهنمایی محمدتقی، (۱۳۹۰)، گردشگری شهری، ناشر: وزارت کشور، مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری
- رهنمایی، محمدتقی، (۱۳۹۳)، اوقات فراغت و گردشگری، چاپ سوم، انتشارات مه کامه، تهران.
- رضوانی، علی اصغر، (۱۳۸۶)، جغرافیا و صنعت توریسم، چاپ هفتم، انتشارات پیام نور.
- زهره فنی، (۱۳۹۳)، شهرهای کوچک: رویکردی دیگر در توسعه منطقه‌ای، نشر آذرخش
- سبحانی نوبخت، رشیدی ابراهیم، حصارى اصغر، اکبری مجید، رنجبرزاده سمیه، (۱۳۹۳)، تحلیلی بر جاذبه‌های گردشگری شهری و نقش آن در توسعه اقتصاد شهرهای کوچک اندام (مورد: شهر شاهین دژ)، همایش بین‌المللی علمی راهبردی توسعه گردشگری جمهوری اسلامی ایران چالش‌ها و چشم‌اندازها
- سرور هوشنگ، لاله پور منیژه، (۱۳۸۵)، نگرشی بر نقش کانونی شهرهای کوچک و میانی در توسعه منطقه‌ای، فصلنامه شهرداری-ها، سال ششم، شماره ۷۴
- سرور رحیم، اکبری مجید، درویش بهروز (۱۳۹۶)، طراحی مدل توسعه گردشگری غذا در ایران با رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری، فصلنامه علمی - پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیایی ایران، شماره ۵۳، سال ۱۵
- سراقی عیسی، حسین ملکی، داریوش ابوالفتحی، (۱۳۸۷)، نقش جاذبه اکوتوریستی در توسعه گردشگری نیاوند با تاکید بر مدل SWOT، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۸، ش ۱۱
- شاطریان محسن، حیدری سورشجانی رسول، ورفی نژاد ژیلدا، (۱۳۹۶)، اثرات توان گردشگری در گسترش زیرساخت‌ها و ایجاد شهر خلاق مطالعه موردی: شهر کرمانشاه، فصلنامه علمی - پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیایی ایران، شماره ۵۲، سال

- ضیایی، محمود و تراب احمدی، مزگان، (۱۳۹۲)، شناخت صنعت گردشگری با رویکرد سیستمی؛ تهران: نشر علوم اجتماعی.
- طاهرخانی محمد، جهان تیغ مند سمیه، سلیمی سبحان محمدرضا، (۱۳۹۹)، ارزیابی و اولویت بندی پتانسیل های زمین گردشگری ژئوسایت ها (مطالعه موردی الموت قزوین) با رویکرد حفاظت و گردشگری پایدار، فصلنامه علمی - پژوهشی و بین المللی انجمن جغرافیایی ایران، شماره ۶۴، سال ۱۸
- عزت پناه بختیار، بخشعلی تیمورلوئی ناهید، (۱۳۹۳)، بررسی نقاط قوت، ضعف، تهدیدات و فرصت های گردشگری استان آذربایجان شرقی با استفاده از مدل SWOT (مطالعه موردی منطقه آذرشهر- گوگان)، نخستین سمینار علمی تخصصی جاذبه ها و دافعه های گردشگری آذربایجان شرقی
- قادری، اسماعیل، (۱۳۸۲)، نقش گردشگری در توسعه پایدار، رساله دکتری، گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس.
- کوزگر کالجی لطفعلی، دارابی سجاد، (۱۳۹۷)، برنامه ریزی راهبردی گردشگری استان ایلام با استفاده از تکنیک Meta swot، فصلنامه علمی - پژوهشی و بین المللی انجمن جغرافیایی ایران، شماره ۵۹، سال ۱۶
- موحد، علی، (۱۳۸۶)، گردشگری شهری، انتشارات دانشگاه شهید چمران، اهواز.
- میرباقری میرناصر، معصومی دلور، نوید بهروز، صفوی سید راشد (۱۳۹۴). سنجش توسعه یافتگی شهرستان های استان اردبیل با استفاده از مدل های آنالیز تاکسونومی عددی و سلسله مراتبی، فصلنامه علمی-پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری. ۱۳۹۴؛ ۳ (۱۰): ۱۲۷-۱۳۸.
- نعمتی، نسرین، (۱۳۸۴)، راهکارهای توسعه گردشگری در ایران، مجموعه مقالات ظرفیت های اقتصادی ایران با تاکید بر وضعیت گردشگری ایران در بستر جهانی شدن، دانشگاه آزاد واحد فیروزکوه.
- Bauer, (2004), Evaluating natural attractions for tourism, *Annals of Tourism Research*, Vol.29, Issue2: 422-438.
- Dragan, P., and Goran, C. (2015). The Selection of Transport and Handling Resources in Logistics Centers Using Multi-Attributive Border Approximation area Comparison (MABAC). *Journal Expert Systems with Applications*. 24 (6), 3016-3028.
- Edwards, D. and Griffin, T., (2008), Urban Tourism Research, Developing an Agenda, *Annals of Tourism Research*, Vol. 35, No. 4, PP. 1032-1052.
- Opricovic, S, Tzeng G.H. (2004). Decision Aiding Compromise solution by MCDM methods: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS, *European Journal of Operational Research* 156.
- Rogerson, J.M., (2013). The economic geography of South Africa's hotel industry, *Urban Forum* 24 (3), 425-446
- Shoval, N. Mc Kercher Erica Ng, B. Birenboim, A. (2011), Hotel Location And Tourist Activity In Cities, *Annals of Tourism Research*.
- Wei-wen, W. (2009). Applying dea and pls path modeling for efficiency evaluation, vol. 8, 1228-1237.
- Yang, Y. Kevin K.F. Wong, Tongkun Wang, (2012), How do hotels choose their location? Evidence from hotels in Beijing, *International Journal of Hospitality Management*.